I. I. U.
II
1298
L

II 1298 L

ACADEMIA ROMÂNĂ
MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE
SERIA III TOM. XVII MEM. 9

EXPLICAȚIA MONUMENTULUI DELA ADAM-CLISÌ

DE

N. IORGA

BIBLIOTECA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

Ședința dela 20 Decemvrie 1935

Oricine se gândește azi la monumentul dela Adam-Clisì, al cărui sâmbure de pământ și de pietre se înalță pe dâlma din mijlocul Dobrogii meridionale, pe drumul spre Durostorum, în insula de copaci și verdeață din pustiu, are înainte opera « definitivă » făcută de Tocilescu cu Benndorf și Niemann, cu atribuția către Traian, protestările lui Furtwängler care, argumentând ca arheolog numai, vedea un monument din ultimele timpuri ale republicii, un triumf al lui Crassus și totodată se bucura că întâlnește în Bastarnii învinși cea mai veche urmă de Germani la Dunăre, apoi combaterea, așa de solid clădită, a lui Studniczka, într'un studiu foarte adâncit și încercările de a împăca nepotrivirile în seria sculpturilor pe care a făcut-o, fără mare răsunet, Teohari Antonescu.

Atribuirea monumentului dela Adam-Clisì este deci de multă vreme [1]) obiectul unei discuții pasionate, la care au participat atâția din arheologii de frunte ai epocii dela 1880 până înainte de războiu.

[1]) Pentru mai vechi descrieri ale monumentului, dela 1840, înainte, Tocilescu-Benndorf-Niemann, *Monumentul dela Adam-Klissi*, Viena, 1895, p. 8 și urm. (pentru Moltke: « monumentul funerar al unui general roman »; pentru Wutzer, raport cu expediția lui Dariu; pentru Jules Michel operă romană, dar a unei « mâni barbare »; pentru Peters, un « mausoleu »). Pentru bibliografia mai nouă toate lămuririle în a mea *Istoria Românilor*, I, partea a doua (supt tipar).

B.B.LIOTECA ... GITARĂ
BIBLIOTE ... IORGA
Cota ...
Inventar 61575
2369 cutie
www.dacoromanica.ro

Sunt în măsură astăzi să aduc o lămurire printr'un izvor neobservat, a cărui mărturie hotărește.

Dar, înainte de a ajunge la dânsul, istoricul însuși al diferitelor ipoteze mi se pare că e de folos.

I

Publicând un articol în ziarul *Farul Constanței*, din 12 Mai 1880, Opran, inteligentul și energicul prefect al județului Constanța, semnala deosebirea între structura în pietre de talie a monumentului dela Adam-Clisì și învelișul, cu mult inferior, dar i se părea că ostașii înfățișați acolo sunt Perși.

In frumosul său studiu de puternică și deplină sinteză, *Coup d'oeil sur les monuments antiques de la Dobrudja* [1]), Mihail Suțu observa că valurile dobrogene care trec sub numele de « Troian » sunt opera generalilor lui Valens: Profuturus și un *comes* Traian. Mai departe, descriind monumentul dela Adam-Clisì, el constata la baso-reliefuri o « asprime extremă » și o « inegalitate de factură » care-l mira. Ca și Opran, observa în « conul superior » semnul unei « epoci mai recente »; era sigur, după amănunte ale tehnicei, de o « remaniare ». Cătând să-și explice aceste defecte, el punea monumentul în sama unor barbari, dar nu a distrugătorilor, ci a Tracilor, vechii locuitori [2]), și anume a Odrisilor, al căror nivel de civilizație caută a-l schița.

Inlăturarea piedecilor pentru atribuirea către Traian a monumentului s'a încercat cu toate mijloacele științii și a dibăciei. Țin să spun însă chiar acum că dela începutul săpăturilor se recursese de aceia cari le-au întreprins la o altă explicație decât aceea a triumfului scitic asupra Dacilor sau aliaților lor, care cu atâta dificultate se poate introduce în istoria firească a campaniilor marelui împărat.

Părerea că e vorba de o operă din vremea împăratului Valens a fost, cum reiese dintr'o notiță menționată în *Revue archéologique* [3]), a lui Tocilescu însuși, care, cum

[1]) *Revue archéologique*, XLII (1881), p. 204 și urm.
[2]) *Ibid.*, pp. 288—9.
[3]) V. mai departe.

www.dacoromanica.ro

se știe, a descoperit în Dobrogea o inscripție de cea mai mare importanță pentru luptele Romanilor în acest timp la granița Dunării-de-Jos.

Până să ajungă el la proclamarea ctitoriei lui Traian, alții au continuat să aibă păreri deosebite.

Când, în 1881, s'au început lucrările la Adam-Clisi, Mihail Suțu vede în sculpturi «o artă în completă decadență» [1]). El recunoaște într'o scrisoare trimeasă la Paris că lista găsită «într'un cimitir turcesc vecin cu turnul dela Adam-Clisi și care provine de acolo după toată verosimilitatea», e în litere «al căror caracter arată, după spusa d-lui Tocilescu, a doua jumătate a secolului al IV-lea. *Dacă această apreciație e întemeiată, monumentul ar aparținea împăratului Valens și învinșii reprezintați pe baso-reliefurile noastre ar fi Goți*». Dar, zice el, referindu-se la prima apreciere, «nu trebue să ne grăbim, nici acum, a trage concluzia prea iute», ci să se aștepte noi săpături [2]).

Tot în 1885, semnalând «turnul» dela Adam-Clisi, viceconsulul francez dela Constanța, Ulysse Chousserie, care dădea conotate precise asupra dimensiunilor, dar și o descripție care cuprinde tot ce era esențial, cu părerea de rău că unele pietre au fost trimise în Anglia de inginerii englezi dela calea ferată sau luate de Turci la Constantinopol, precum și prefacerea altora, de către țărani, în treuci, rezuma părerile lui Opran și lui M. Suțu, adăugând că «o comisiune de învățați germani, venită ca să viziteze turnul *(sic)*, n'a stat la îndoială, după cel mai serios examen, s'o claseze printre operele antichității grecești», pe când Tocilescu susținea că e o operă romană, făcută pentru a ocupa pe soldații din lagărul vecin [3]).

---

[1]) *Rev. arch.*, XLIII (1882), p. 304.

[2]) *Ibid.*, p. 305. Tot așa, mai pe larg, în raportul reprodus în cartea «definitivă», p. 19 (și cu capetele de meduză care... ar speria pe barbari). In ce privește trofeele mai vechi, v. în *Revue archéologique*, X (1864), *Mémoire sur les ruines de trophée de Q. Fabius Maximus* (lângă Andance, la Sarrerivière). E un turn cu nișe pentru trofee, căptușit cu piatră. Pe platformă poate un car de triumf. Două chipuri de regi barbari se adaugă. Fuseseră și două temple pentru Marte și Hercule.— O imitație la Adam-Clisi nu e exclusă.

[3]) De curând se descoperiseră în sprijin cinci litere latine din inscripția dedicatorie; *Rev. arch.*, VII (1886), pp. 150—2. Cf. și Tocilescu, *ibid.*, XXXVI (1900), p. 134.

www.dacoromanica.ro

Incă din 1888 Tocilescu credea că poate constitui din aceste singure litere

OR
DIVI
RV RVA
IA
M
T XIII
PP
ITV
SV
E

inscripția dedicatorie a lui Traian:

Imperator
Caesar Divi
Nervae & Nerva
Traianus Augustus
Germ. dacicus
pontif. maximus
trib. pot. XIII
imp. VI, co. V PP.
.....[1])

Ceea ce miră prin legătura: « Imperator Caesar », repetarea lui « Nerva » și poate și mențiunea lui « germanicus ».

La 1889 se adăugau alte cinci litere: VL și SAR [2]), afirmându-se pe baza lor, cu o nouă cetire: « victor populorum », imposibilă, că « monumentul dela Adam-Klissi este al lui Traian și *numai al lui* » [3]), cu fixarea chiar a datei: « 108—9 d. Chr., îndată după cucerire, cinci ani înainte de Columna Traiană la Roma (113 d. Chr.) » [4]), — iar o imposibilitate. Izbutea să convingă și pe un învățat de valoarea lui Bormann: « Ihre treffliche Herstellung derselben [Inschrift] ist im Wesentlichen natürlich völlig sicher, und dass der Bau Kaiser Trajan

[1]) *Adam-Klissi*, p. 23.
[2]) *Ibid.*, p. 23.
[3]) *Ibid.*, p. 24.
[4]) *Ibid.*

www.dacoromanica.ro

angehört, danach völlig unzweifelhaft ». Ba chiar marele epigrafist Otto Hirschfeld aplauda: « Ihre Ergänzung der Inschriftfragmente auf Trajan, und zwar auf das Jahr 108—9, scheint mir so gut wie sicher » [1]).

A urmat o a treia interpretare a primului rând, care ar fi « Marti Ultori » [2]), și în curând o reconstituire integrală [3]), mai mult decât îndrăzneață. Regele Carol însuși se interesa, și o călătorie la Roma, la Viena era întrebuințată pentru a celebra descoperirea [4]).

Răsărea acum, întâiu fără a i se putea fixa data, municipiul Tropaeum, pe o inscripție din *Corpus*, III, Suplement, 7484 [5]), apoi, pe baza unei alte inscripții, găsite la 1891, cu dedicație, existența i se stabilea în vremea lui Traian [6]), o a treia inscripție adăugindu-se îndată [7]). Numismatul cel mai autorizat semnala trofeul și pe monete din Tomi [8]).

La 8 Iulie 1892, Tocilescu putea să anunțe astfel la Academia de Inscripții din Paris că monumentul e al lui Traian [9]). Generozitatea bancherului Dumba, de origine macedoneană, punea fonduri la dispoziție și se căpăta colaborația unui tehnician ca Benndorf, apoi și a arhitectului Niemann. Pietrele erau mutate, nepotrivit și barbar, la București.

Și, la 1893, Salomon Reinach putea scrie: « Misterul monumentului dela Adam-Clisì e luminat; a fost construit în amintirea campaniilor lui Traian contra Dacilor, într'un loc care s'a chemat Tropaeum Traiani » [10]).

Din nou, la 22 Iulie 1898, Tocilescu afirma înaintea aceleiași Academii de Inscripții din Paris că s'a fixat definitiv caracterul monumentului [11]).

---

[1]) *Ibid.*, p. 25, nota 2.
[2]) *Ibid.*, p. 26.
[3]) *Ibid.*, p. 124.
[4]) *Ibid.*, p. 27.
[5]) *Ibid.*, p. 27, nota 4.
[6]) *Ibid.*, p. 27.
[7]) *Ibid.*, p. 28.
[8]) *Ibid.* Că pe o monetă din Tomi e trofeul, nu sufere îndoială; Pick însuși o recunoaște în *Archäologisch-epigr. Mittheilungen*, 1892, p. 18; cf. și Salomon Reinach, în *Rev. arch.*, XIX (1892), p. 413.
[9]) V. *Comptes-rendus* ale Academiei și *Rev. arch.*, XX (1892), p. 268. Conferințe ale lui Tocilescu și în provincia franceză și la Viena; *Adam-Klissi*, p. 29.
[10]) *Rev. arch.*, XXI (1893), p. 82.
[11]) V. *Comptes-rendus*, la această dată, și *Rev. arch.*, XXXIII (1898), pp. 292—3.

www.dacoromanica.ro

In sfârșit Georges Perrot, ocupându-se și el de aserțiunile lui Furtwängler și de răspunsul lui Benndorf (în *Adam-Klissi noch einmal*, « Jahreshefte des österreichischen archäologischen Instituts in Wien », 1898, pp. 122—137), era și el convins că monumentul așa cum se vede e întreg opera lui Traian: « le *Tropaeum Trajani*, comme persisteront l'appeler, je n'en doute pas, les historiens de l'architecture romaine du second siècle de notre ère »[1]).

II

Iată însă că Themistius, lăudătorul împăraților din veacul al IV-lea, intervine cu o dovadă care nu se poate înlătura. De altfel, avem a face cu un om care cunoaște foarte bine această Scitie Minoră, cu terenul mlăștinos, cu luntrile de trecere ale Goților[2]); el înseamnă că schimbul de produse cu barbarii, acum federați, se face numai în două emporii la Dunăre [3]).

Vorbind de « zidul de diamant » pe care l-a tras Valens, retorul descrie, în aceeași atât de importantă Oratiune a X-a, limba de pământ din bălți, punctul ridicat acolo, de unde se vede totul împrejur. Acolo [4]) — iată locul de căpetenie — « se face din nou strajă cu ziduri puternice, pe care vre unul din împărații de mai nainte o ridicase pentru folos, dar din cauza greutății o părăsise. Căci lucrul la cetate era greu într'un ținut fără piatră, fără cărămidă, fără var, trebuind să se aducă materiale peste multe stadii, cu mii de vite ».

Valens întrebuințează pentru refacere soldați și ofițeri. Se arată cum fiecare dintre ostași a ajutat cu ce-a putut, cărând în spinare. Astfel, se spune, s'a făcut nu numai « trofeul » material, ci un adevărat trofeu-simbol în fața lumii barbare. « Și a așezat trofeu al acestei biruințe, nu făcut din piatră, nici din aramă ori din aur, înfipt într'un loc, ci înfățișându-l *(ἐνδιαιτώμενος)* tuturor barbarilor și tuturor Romanilor, și pe acesta l-a înălțat Impăratul nu cu mulțimea uciderilor și rănilor,

[1]) *Revue archéologique*, XXXVII (1900), p. 476.
[2]) Oratiunea X.
[3]) *Ibid.*
[4]) Cf. Tocilescu-Benndorf-Niemann, *Monumentul dela Adam-Klissi*, p. 3: « Drumurile se află toate pe culmea dealurilor, fiindcă văile sunt întrerupte prin bălți ».

www.dacoromanica.ro

nici cu movilele morților fără număr, ci numai cu statornicia și stăruința ».

Toate constatările istorice întăresc mărturia.

Dela moartea lui Iovian înainte, Amian Marcellin ni arată pe Goți prădând dincolo de Dunăre. Ei vreau să facă din Procopiu un Impărat. Noul împărat Valens îi atacă dela 367 înainte, ridicând podul dela Daphne, cercând trecerea la *vicus Carporum*, făcându-se o altă tentativă, pe la Noviodunum, contra lui Atanaric. La urmă, acest « jude » cere pacea, mergând să întâlnească într'o luntre pe puternicul său vecin [1]).

Insăși inscripția pentru Tropaeum găsită de Tocilescu [2]) vorbește de opera începută încă de Constantin-cel-Mare pentru a întări *limesul* și de refacerea completă *(a fundamentis)* a « cetății » *(civitas)*, a fundației din umbra monumentului [3]).

Multe lucruri se înțeleg după această constatare, căreia nimic nu i se poate opune. Invocarea lui Mars Ultor, « Marte răzbunătorul » de pe fronton, *dacă am admite-o ca autentică* [4]) ar însemna revanșa pentru o înfrângere, cum o suferiseră Romanii secolului al IV-lea, iar nu Traian, care nu se putea gândi la nesuccesul lui Domițian într'o regiune cu totul deosebită. Și tot sensul unei nenorociri răzbunate îl are și pomenirea, în edificiul cel mic, a soldaților căzuți într'o luptă anterioară cu barbarii.

Tipul barbarilor, deosebit, cu totul de al Dacilor, cum observase Furtwängler, care-și născocise pe Bastarni, ca vitează

[1]) XXVI, 4—7.

[2]) Cf. *C. I. L.*, III, 3653, 5670 a; Tocilescu, *Inschriften aus der Dobrudscha*, pp. 47—51.

[3]) *Adam-Klissi*, p. 129. Tocilescu crede că e vorba de monumentul « de cinci ori mai mic » din apropiere. Tocilescu mai descoperise că un Numonius Vala, a cărui monetă o găsise, se chiamă așa pentrucă lucrase la *vallum (ibid.*, p. 139).

[4]) Prezintând, în Ianuar 1936, la Academia de Inscripții din Paris, în linii foarte generale, aceste încheieri, un așa de bun cunoscător, și ca archeolog și epigrafist, al antichității romane ca d. Carcopino mi-a obiectat într'o convorbire particulară că niciodată un Impărat creștin ca Valens n'ar fi pomenit pe Mars Ultor, a cărui apariție și dispariție în inscripții se poate urmări cu precisiune. Am obiectat întâiu că inscripția ar fi trebuit să corespundă cu Impăratul păgân care a ridicat în forma neisprăvită monumentul, că societatea romană în epoca lui Amian Marcellin nu era în întregime creștină, că zeii își puteau păstra o valoare simbolică. Dar, gândindu-mă mai mult, mi-a răsărit din nou înainte felul mai mult decât curios (v. mai sus, pp. 4—5) cu care Tocilescu a descoperit inscripția. *Basa însăși a vechii argumentări nu se clatină numai, dar n'a fost niciodată serios stabilită.*

www.dacoromanica.ro

avangardă germanică, e asemenea cu al Goților de pe arcul lui Constantin. Un izvor contemporan vorbește de barbari, pletoși, dar slabi de mijloc [1]).

Ei sunt prezintați și pe arcul de triumf al lui Constantin-cel-Mare cu aceeași grosolană simpatie. Vorbind de acest arc de triumf, făcut cu ruinele aceluia al lui Traian [2]), cineva scria « l'arc de Constantin porte le dernier signe d'une décadence avancée ».

Grosolănia fără pereche a figurilor reproduse, poate cu excepția femeilor și copiilor din figurile 96—97, era deci de ajuns ca să facă a se înlătura orice posibilitate că împodobirea monumentului ar fi datorită unei epoce mai bune. Tocilescu însuși se lovise de această greutate și o explica prin faptul că la coloană lucraseră Greci [3]). Reaua conservație a metopelor a fost invocată de dânsul pentru a explica de ce coloana are soldați cu bărbi, iar monumentul nu [4]). De o parte ar fi, în genere, « un rezumat ideal », de alta « o copie din gros a obiceiurilor militare » [5]) !

* * *

Cred că ajunge pentru a stabili, data aceasta în adevăr definitiv, adevărul cu privire la monumentul dela Adam-Clisì. Bine înțeles că această fixare ar putea contribui oarecum, arătând ce simplă a fost fundația neisprăvită a marelui împărat, a face să dispară explicația, care se întinde dela Tocilescu la Domaszewski, a călătoriei lui Traian cu flota în jurul peninsulei balcanice și a luptei lui la Nicopolis ad Istrum [6]).

La sfârșit, dați-mi voie să-mi arăt mulțămirea că prin îndelunga scormonire în toate izvoarele vechi pentru greaua operă de istorie a Românilor pe care am întreprins-o se ajunge la o rectificare decisivă într'o problemă așa de controversată și de o așa de mare importanță.

---

[1]) *Fragmenta historicorum graecorum*, IV, p. 28, nr. 37.
[2]) G. Rohanet de Fleury, în *Revue archéologique*, VIII (1863), p. 250.
[3]) *Adam-Klissi*, p. 93.
[4]) *Ibid.*
[5]) *Ibid.*, p. 101.
[6]) A se vedea însă la Aurelius Victor lecțiunea « satisque nationibus, Decibalo rege ac Sardonio » (cf. Tocilescu, *Adam-Klissi*, p. 147, nota 1). Dar, în « pileatis satisque nationibus » e *o opoziție*. Trebuie a se citi de fapt, cu abreviarea medievală a lui *com, comatisque*. Iar « ac Sardonio » *trece la națiile din Orient, cu care se duce altă luptă.*

www.dacoromanica.ro

THEMISTII DE PACE AD VALENTEM IMP. ORATIO X [1])

.... Ὅστις οὖν καὶ τῶν ἐπὶ γῆς βασιλέων οὐ Ῥωμαίοις μόνον ὡς πατρὶ προσενήνεκται, ἀλλ' ἤδη καὶ Σκύθαις. Οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ Διὸς ζηλωτής, καὶ οὗτος ὁ φιλάνθρωπος ἀτεχνῶς. Τῶν δὲ ἄλλων Κῦρον μὲν φιλοπέρσην καλῶ, ἀλλ' οὐ φιλάνθρωπον, φιλομακέδονα δὲ Ἀλέξανδρον, ἀλλ' οὐ φιλέλληνα, τὸν δὲ Σεβαστὸν, φιλορώμαιον, ἄλλον δὲ ἄλλου γένους ἐραστήν, ἢ ἔθνους, οὗ καὶ βασιλεὺς ἐνομίσθη· φιλάνθρωπος δὲ καὶ βασιλεὺς, ἁπλῶς, ὃς μηδένα ἀνθρώπων ὅλως ἀλλότριον τῆς ἑαυτοῦ προνοίας ποιεῖται.

Καλὸν μὲν οὖν καὶ τὸ περαιοῦσθαι τὸν Ἴστρον σὺν τῇ τοῦ πολέμου παρασκευῇ, καὶ δὶς ἐφεξῆς ἀνάστατον ποιῆσαι τὴν πολεμίαν, σταθμοὺς τόσους καὶ τόσους, ὅσους οὐδὲ πρεσβεύοντες πώποτε προελθεῖν ἐθαρρήσαμεν· ἀλλ' εἰ καὶ σεμνὰ ταῦτα καὶ γενναῖα, καὶ λίαν ὀλίγοις ὑπάρξαντα τῶν πώποτε αὐτοκρατόρων, ἀλλ' ἔγωγε ὅταν ἐννοήσω τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἧς ἐγενόμην αὐτόπτης, τότε μοι τῆς τε Ξέρξου σχεδίας, ἐφ' ἧς διεβίβασε σὺν τῇ στρατιᾷ τὸν Ἑλλήσποντον, φαίνεται ἀμείνων ἡ μία ναῦς ἐφ' ἧς ὁ βασιλεὺς τὰς σπονδὰς ἐποιήσατο, καὶ τῆς γεφύρας τῆς διακομιζούσης τὸν πόλεμον ἡ διαδιδοῦσα ὁλκὰς τὴν εἰρήνην. Ἐγὼ παρατάξεις μὲν οὐ τεθέαμαι σκυθικάς, ἐκκλησίαν δὲ φόβου, καὶ συνέδριον καταπλήξεως, καὶ στρατηγὸν Ῥωμαίων ἐπιτάττοντα Σκυθῶν βασιλεῦσι, καὶ ἀλαλαγμοῦ μὲν οὐκ ἀκήκοα βαρβαρικοῦ, θρήνων δέ, καὶ ὀδυρμῶν, καὶ δεήσεων, καὶ φωνῆς αἰχμαλώτοις μᾶλλον ἢ σπευδομένοις πρεπούσης, ὑφ' ὧν ἐπεκλάσθη τις ἂν καὶ ἀδάμαντος στερεώτερος· ἀλλὰ βασιλεύς, τῶν μὲν βαρβάρων πολλὰς ἀπέπεμψεν εἰς τοὐπίσω πρεσβείας ἀπράκτους, τὴν δὲ ἡμετέραν κατηδέσθη καί, ὡς ἔοικεν, ὑπὲρ Σκυθῶν ὑμεῖς ἐχειροτονήσατε φιλοσοφίαν, τὴν μόνην θείαν τε οὖσαν καὶ δίκαιον θυμὸν καταπραΰνειν.

Ὥστέ μοι τότε μάλιστα ἔργον ἦν τοὺς ὑπὲρ φιλανθρωπίας λόγοις ἐκμελετᾶν καὶ δεικνύναι τῷ βασιλεῖ ὅτι μᾶλλον Θεῷ παραπλήσιοι τῶν ἀναιρούντων οἱ σώζοντες. Μόλις μὲν οὖν καὶ χαλεπῶς, ἀλλὰ συνεπείσθη, καὶ εἶξε, καὶ προσωρμίσατο πλησίον, σὺν εὐμενεστέρῳ τῷ σχήματι· ὁ μὲν οὖν τρωϊκὸς ποταμὸς ἐκποδὼν καθίστατο Ἀχιλλεῖ κατὰ τῶν Τρώων παροξυνομένῳ, θορυβῶν τῷ ἀφρῷ καὶ τοῖς κύμασι τὸν νεανίαν. Ἴστρος δέ, ἐπὶ πολέμῳ μὲν βασιλέως περαιουμένου, ἐξεύγνυτο ἄκων, σπένδεσθαι δὲ μέλλοντι συμπροεθυμεῖτο καὶ γαλήνην ἐθελοντὴς ὑπεστρώννυε ταῖς τὴν εἰρήνην πρυτανευούσαις τριήρεσιν. Ἐσάλευον μὲν οὖν ὥσπερ ἐν ὅρμῳ τῷ ῥείθρῳ· καὶ ἔδοξας ἂν ἐρριζῶσθαι τὰς ναῦς ταῖς ἀγκύραις· εὐθὺς δὲ ἐκ προοιμίων ὅτι συνεχώρει τὰ σφέτερα αὐτοῖς καρποῦσθαι δῆλον ἐποίει,

---

[1]) După ediţiile din Paris 1684, *Θεμιστίου Λόγοι λγ'*, pp. 132—41 şi Dindorf, 1832, pp. 157—168. Am schimbat punctuaţia, adesea absurdă.

www.dacoromanica.ro

προσχὼν μὲν πλησίον, ἀποβῆναι δὲ μὴ θελήσας: οἱ δὲ ἐξεκέχυντο ἀγεληδὸν ἐπὶ τῆς ὄχθης ἥμεροι καὶ χειροήθεις, πλῆθος οὐ ῥητὸν ἀριθμῷ· τότε δὴ πρῶτον Ῥωμαίοις μυριάδες τοσαῦται Σκυθῶν ἄνευ φροντίδος ὁρώμεναι.

Ὦ μάκαρ ἀτρείδη μοιρηγενὲς, ὀλβιόδαιμον,
εἶπεν ἂν τις ἀπιδὼν τηνικαῦτα εἰς ἄμφω τὰς ἠϊόνας τοῦ ποταμοῦ τὴν μὲν ἀστράπτουσαν τοῖς στρατιώταις, ἐν κόσμῳ τὰ δρώμενα θεωμένοις μετὰ φρονήματος καὶ ἡσυχίας, τὴν δὲ ὁμάδου γέμουσαν συμμιγοῦς, ἐπὶ γῆς ἐῤῥιμμένων τῶν ἱκετῶν. Μᾶλλον δὲ εἶπεν ἄν σε καὶ τοῦ Ἀγαμέμνονος ὀλβιώτερον· ὁ μὲν γὰρ οἷς ἦγε μόνον ἐμακαρίζετο, σὺ δὲ καὶ οἷς εἶχες, καὶ οἷς συνεχώρεις.

Ξέρξης μὲν οὖν τῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας ναυμαχίας οὔτε θεατὴς ἦν ἀνδρεῖος, ἀλλ' ἐκάθητο ὑπὸ σκηνῇ, χρυσῷ σκιαζόμενος ὀρόφῳ, μαλακίας μᾶλλον ἢ πλούτου σημεῖον, βασιλεὺς δὲ καὶ ἐν ταῖς σπονδαῖς ἐπεδείκνυτο τὴν καρτερίαν, ἣν οὐκ ἂν ἤνεγκαν οἱ Σκύθαι πολεμούμενοι: ἐφ' ἡλίῳ στὰς ἐπὶ τῆς νεὼς, ἡνίκα μάλιστα ἑαυτοῦ φλογοδέστερος ἦν, ἐπὶ ταυτοῦ σχήματος ἐξ ἕω μέχρι δείλης ὀψίας καταστὰς δὲ ὑπὲρ τῶν δικαίων εἰς ἀγῶνα πρὸς τοὺς βαρβάρους, νίκην ἐνίκα σεμνοτέραν καθ' ἑαυτὸν ἧς οὐδεὶς ἔτι κοινωνὸς ἦν, οὐ στρατηγὸς, οὐ ταξίαρχος, οὐχ ὁπλίτης, ἀλλ' ἐγὼ πάλαι μὲν τὴν ἀγχίνοιαν μόνον ἐτεθαυμάκειν, ἣ χρώμενον εἰς τὰ πράγματα καθεώρων, καὶ φύσεως ὤμην κατόρθωμα εἶναι αὐτοφυῆ βασιλέα δημιουργούσης δεινότητα δὲ τοσαύτην, καὶ βάθος ὁμοῦ διανοίας, καὶ δρόμον ῥημάτων κεκραμένον καταπλήξει καὶ εὐμενείᾳ, οὐδὲ ἐν ῥήτορι τοῦτο ἔργον ποιουμένῳ ῥᾳδίως κατεῖδον. Ὥστε μοι μικρὸς ἐφαίνετο ὁ Περικλῆς, καὶ ὁ τὸν Περικλέα τεθαυμακὼς, ὅτι καὶ θαρσοῦντας Ἀθηναίους λέγων κατέπλησσεν εἰς τὸ φοβεῖσθαι καὶ δεδιότας εἰς τὸ θαρσεῖν ἀντικαθίστη.

Αἰσθανόμεθα οὖν πρὸς τοὺς λόγους τοῦ βασιλέως τὰ αὐτὰ τῶν βαρβάρων πασχόντων, ἃ πάσχειν οὐδὲν ἦν θαυμαστὸν ὑπὸ τοῦ δεινοτάτου τῶν τότε ῥητόρων τοὺς Ἕλληνας καὶ Ἀθηναίους. Καίτοι γε προήγορον εἶχον οὐδετέρᾳ λῃπτόν, οὐδὲ ὥσπερ γλώττῃ βάρβαρον, οὕτω δὲ καὶ τῇ διανοίᾳ, ἀλλ' ἐν τῷ συνεῖναι μᾶλλον σοφώτερον, ἢ ἐν τοῖς ὅπλοις. Οὕτω γοῦν τὴν μὲν τοῦ βασιλέως ἐπωνυμίαν ἀπαξιοῖ, τὴν τοῦ δικαστοῦ δὲ ἀγαπᾷ, ὡς ἐκεῖνο μὲν δυνάμεως πρόσρημα, τὸ δὲ σοφίας. Ἀλλ' ἐφάνη δὴ τότε λίαν τοῦ δικάζειν αὐτὸ τὸ δικάζεσθαι χαλεπώτερον, καὶ διηλέγχθη γελοῖος ὁ ῥῆτωρ: ὁ κριτὴς ἄριστος εἶναι πεπιστευκώς· τοσοῦτον γὰρ αὐτοῦ τῇ δεινότητι περιῆν, ὥστε τὸν συνήγορον τοῖς βαρβάροις ὕποπτον ποιῆσαι καὶ καταστῆσαι τοῦ μετὰ τῶν ὅπλων ἀγῶνος τὸν διὰ τῶν λόγων αὐτῷ χαλεπώτερον. Ἀλλ', ὅμως καταβαλών, εἶτα ἀνίστη καὶ χεῖρα ὤρεγε θορυβουμένῳ καὶ φίλον ὑπὸ μάρτυσιν ἐποιεῖτο τοῖς ἀδικεῖσθαι πεπιστευκόσι. Τοῦτο δὲ ἦν, διαλύοντος τὴν ταραχήν, εἰς ἣν κατέστησεν, ἀπῄει οὖν λίαν ἀγαπητῶς, τοῖς ἐναντίοις πάθεσι κατειλημμένος, θαρσῶν ἅμα καὶ δεδιώς, περιφρονῶν τοὺς ἀρχομένους καὶ ὑφορώμενος οἷς μὲν διηλέγχθη, καταπεπτωκὼς τὴν ψυχήν, οἷς δὲ ἔτυχε τῶν σπονδῶν ἀπανθαδιαζόμενος. Ἦν οὖν θέαμα ἰδεῖν ἄπιστον, καὶ διὰ πολλοῦ συμβεβηκός, διδόντας τὴν εἰρήνην Ῥωμαίους, οὐκ ὠνουμένους: οὐδεὶς εἶδε χρυσίον ἀπαριθμούμενον τοῖς βαρβάροις, οὐκ ἀργύρου τάλαντα τόσα καὶ τόσα, οὐκ ἐσθῆτος ναῦς γεμιζομένας, οὐχ ἃ πρότερον

www.dacoromanica.ro

ὑπομένοντες διετελοῦμεν, βαρυτέραν τῶν καταδρομῶν ἐκκαρπούμενοι τὴν ἡσυχίαν, καὶ φόρον ἐτήσιον φέροντες, οὗ τὸ ἔργον οὐκ αἰσχυνόμενοι, τοὔνομα ἐξηρνούμεθα. Βασιλεὺς δέ, καίτοι μεγαλοδωρότατος ὤν, ὅμως τηνικαῦτα οὐκ ἠσχύνθη φειδωλότατος νομισθῆναι, ὅς γε καὶ τὸ σύνηθες αὐτῶν σιτηρέσιον παρῃρεῖτο καί, ἀντὶ τῶν τοσῶνδε τῶν πρότερον κομιζομένων, μόλις ἑνὶ συνεχώρει, τῷ πρὸς τὴν γλῶτταν διακονοῦντι, ὡς οὐδὲν μᾶλλον τοῦ ἔργου Σκύθαις ἢ Ῥωμαίοις προσηκόντος. Οὕτω δὲ διὰ πάντων ἐφιλονείκησε δῆλον ποιῆσαι οὐκ ἀγαπήσας αὐτὸς τὴν εἰρήνην, ἀλλὰ φεισάμενος τῶν βαρβάρων· ὥστε οὐδὲ τὰς ἐμπορίας αὐτοῖς, οὐδὲ τὰς ἀγορὰς ἃς ἐπὶ τῆς προτέρας εἰρήνης ἐπ' ἀδείας εἶχον ὅποι βολύοιντο ποιεῖσθαι, νῦν ἐπ' ἐξουσίας ἔχειν ἀφῆκεν. Ἀλλά, καίτοι τοῦ κέρδους ὑπάρχοντος κοινοῦ τοῖς ἔθνεσιν ἀμφοτέροις ἐκ τῆς ἀμοιβῆς τῶν ἐν χρείᾳ συναλλαγμάτων, δύο μόνας πόλεις τῶν ποταμῷ προσῳκισμένων ἐμπόρια κατεσκευάσατο. Τοῦτο δὲ ἦν ἅμα μὲν σημεῖον τοῦ πάντα ἐπιτάττοντα τοῖς βαρβάροις τὰς σπονδὰς ποιεῖσθαι· ἅμα δὲ πρόνοια τοῦ κακουργοῦντας ἧττον λανθάνειν, ἀποκεκλεισμένης αὐτοῖς εἰς τὰ ὡρισμένα χωρία τῆς ἐπιμιξίας. Γινώσκει γὰρ, οἶμαι, σώζειν τοὺς βαρβάρους, δυνάμεως ἔχων, τὴν φύσιν δὲ αὐτῶν ἀμείβειν οὐχ οἷός τε ὤν, ὥστε ἀφῄρητο αὐτῶν τὴν ῥᾳστώνην τῆς ἀπιστίας. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τῶν φρουρίων τὰ μὲν ᾠκοδόμησεν ἐκ καινῆς, τὰ δὲ ἀνέστησε κατατετριμμένα, τοῖς δὲ προσέθηκε τὸ ἐνδέον, ὕψους μὲν ᾗ χθαμαλώτερον ἦν, πάχους δὲ ὅπου τούτου προσέδει· ὕδατος δὲ ἀφθονίαν, ᾗ ταύτῃ πρότερον ἐπιέζετο τροφῶν δὲ θησαυροὺς ἀπανταχοῦ καὶ λιμένας τῆς γειτνιώσης θαλάσσης, Καὶ στρατιώτας ἐκ καταλόγου, καὶ φρουροὺς τὸν ἀριθμὸν οὐ ψευδομένους, καὶ ὅπλα, καὶ βέλη, καὶ μηχανήματα, ἅπαντα εἰς τὸ ἔσχατον ἐξητασμένα. Τέως μὲν γὰρ ἐκ τῆς περὶ τὰς φρουρὰς ὀλιγωρήσεως ἐπεπιστεύκεισαν οἱ πολέμιοι ἐπ' αὐτοῖς ἀτεχνῶς κεῖσθαι, καὶ τὸν πόλεμον, καὶ τὴν εἰρήνην, ὁρῶντες τοὺς μὲν στρατιώτας οὐ μόνον ἀνόπλους, ἀλλὰ καὶ ἀχείτωνας τοὺς πολλούς, καὶ ταῖς ψυχαῖς καὶ τοῖς σώμασι καταπεπτωκότας, φρουράρχας δὲ καὶ ταξιάρχας ἐμπόρους μᾶλλον καὶ τῶν ἀνδραπόδων καπήλους, οἷς τοῦτο μόνον ἔργον προσέκειτο, πλεῖστα μὲν ὠνήσασθαι, πλεῖστα δὲ καὶ ἀπεμπολῆσαι· τῶν φυλάκων δὲ ἐλαττούσθαι τὸν ἀριθμόν, ὅπως ἂν γίνοιτο κέρδος αὐτοῖς ἡ μισθοφορὰ τῶν ἐκλειπόντων· ταῦτα δὲ τὰ φρούρια κατερρῡηκότα, γυμνὰ καὶ ἀνθρώπων καὶ ὅπλων. Ταῦτ' οὖν ὁρῶντες, οὐκ ἀπεικότως ἐφρόνουν ἑαυτοὺς εἶναι ἀμείνονα τῶν ἐκδρομῶν· κἂν ἄρα δοκῇ τὸν ἐκ τοῦ προφανοῦς πόλεμον τέως δυσωπεῖσθαι, ἀλλὰ τό γε κλωπεύειν αὐτοῖς ἐπ' ἀδείας καθεστηκέναι. Διεσπείροντο οὖν ἀπανταχόσε τῆς ὄχθης οὐ καθ' ἕνα καὶ δύο μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ κατὰ λόγους καὶ οὐλαμούς, λῃσταὶ δῆθεν, οὐ στρατιῶται, φώρια τὰ λάφυρα ὀνομάζοντες. Ἀλλ' οὐ νῦν, ἀλλ' ἄνωθεν μέχρι θαλάττης δόξαις ἂν τεῖχος ἀδαμάντινον ἐλήλασθαι, τοιούτῳ καταπεπύκνωται χαρακώματι φρουρίων, ὅπλων, στρατιωτῶν.

Ἵνα γὰρ τἄλλα παρῶ, ἓν ἐξαρκεῖ τεκμήριον ἐκλογίσασθαι τῆς περὶ ταῦτα ἐπιμελείας, ἐρῶ δὲ οὐκ ἀκοὴν ἀλλοτρίαν, ἀλλ' ὧν αὐτὸς γέγονα θεατής. Ἴστε δήπου τοῦτο ὅσοι γεγόνατε ἐπὶ τῆς χώρας ἐκείνης, ἥ καλλίστη μὲν ἐστι τῆς Σκυθικῆς τῆς ὑπηκόου, ἥκιστα δὲ ἀσφαλὴς πρὸς τοὺς βαρβάρους,

BIBLIOTECA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

www.dacoromanica.ro

οὐκ καθαροῦ διαρρέοντος αὐτὴν τοῦ ποταμοῦ, ἀλλ' ἀνεπεφυρμένου τῇ γῇ καὶ τενάγους κόλπον ποιοῦντος, εἰσέχοντα ἐπιπολὺ τῆς ἠπείρου, οὔτε ναυσὶν ὄντα πλωτόν, οὔτε βατὸν πορευσίμοις. Αὕτη τοίνυν ἡ χώρα τέως μὲν ὁρμητήριον καθειστήκει ταῖς ἐκδρομαῖς τῶν πολεμίων, στρατῷ μὲν ἀθρόῳ καὶ προφανεῖ μὴ θαρρούντων διὰ τὸ πρόσχημα τῆς εἰρήνης, κλωπείας δὲ καὶ κακουργίας ἐν τοῖς μονήρεσι πλοίοις ποιούμενοι καί, ναυλοχοῦντες περὶ τὰς νησῖδας, ἐνέπιπτον ἐξαίφνης τοῖς προσοικοῦσιν. Εἶτα, ἐν ὅσῳ συνῃσθάνοντο οἱ φρουροὶ πόρρωθεν ἀλλήλων ἀφεστηκότες, καταδραμόντες ὅσα τε ἦν οἷον, ἐγκατεδύοντο τῷ ποταμῷ. Τουντεῦθεν δὲ ἄπορον ἦν τὸ διώκειν, μήτε πλεῖν, μήτε βαδίζειν συγχωροῦντος αὐτοῖς τοῦ τενάγους. Καὶ τὸ πρᾶγμα οὐκ ἦν ἀνεκτόν, ἐν ὀφθαλμοῖς λεηλατεῖσθαι ἀμηχανοῦντας πρὸς τὴν τιμωρίαν.

Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς οὔτε πρὸς τὴν φύσιν τοῦ τόπου δυσμήχανος ἦν, ἀλλ' ἐξευρὼν τῆς γῆς ἐκείνης λεπτὴν ταινίαν ἐς τὸ τέναγος προσιοῦσαν καὶ τελευτῶσαν εἰς ὄχθον ὑψηλόν, ἐξ οὗ πᾶν τὸ πέριξ ἄποπτον ἦν, ἐπετείχισε φρούριον ἐκ καινῆς, ἀμυδροῖς τείχεσιν ἀκολουθήσας, ἃ τῶν πρότερον τις αὐτοκρατόρων διὰ μὲν τὸ χρήσιμον κατεβάλετο, πρὸς δὲ τὴν δυσχέρειαν ἀπεῖπεν· ὅπου γὰρ οὐ λίθος πλησίον, οὐ πλίνθος ὀπτή, οὐ κονία μετὰ ῥαστώνης, ἀλλὰ σκευαγωγεῖν ἅπαντα χρὴ σταδίους τόσους καὶ τόσους μυριάσιν ὑποζυγίων, τὶς οὐκ ἂν συνέγνω τοῖς ἀποστᾶσιν ὡς ἀμηχάνου τῆς ἐπινοίας; Βασιλεὺς δὲ ἐνίκα τὴν Ἀμφίονος μουσικήν, ἣν ἐκεῖνος εἰς τὸν τειχισμὸν τῶν Θηβῶν ἐνεδείξατο. Εἶπες ἂν αὐτομάτους μὲν φέρεσθαι τοὺς λίθους, αὐτομάτην δὲ τὴν πλίνθον, τεκτόνων δὲ ἄνευ καὶ λιθολόγων ἀνιέναι τὸ ἐπιτείχισμα· τοσαύτη μὲν ἡ τῶν στρατιωτῶν εὐπείθεια, τοσαύτη δὲ ἡ τῶν χαλεπῶν εὐκολία· κατανείμας γὰρ εἰς ἅπαντας τὴν φροντίδα, καὶ μηδὲν μέρος συγχωρήσας τῆς στρατιᾶς ὑπὲρ δύναμιν πιεσθῆναι, ἀλλ' ὥσπερ φορτίον τὸ ἔργον εἰς μικρὰ διελών, οὐκ εἴασεν οὐδ' ὁντιναοῦν αἰσθέσθαι τοῦ ἄχθους, τῷ πάντας μερίτας ποιῆσαι, καὶ πρῶτόν γε ἑαυτὸν ἐκ τοῦ πλείονος. Ἆρα πιστεύσαιτε ἄν μοι ὅτι μηδὲ τῶν κατευναστῶν ἀπέσχετο, μηδὲ τῶν προκοίτων, ἀλλὰ κἀκεῖνοι συνεισήνεγκαν μέτρον ὡρισμένον κεράμου συντετριμμένου. Ἐγὼ δὲ τέως ἐθαύμαζον τὸν Ἀλκίφρονος Δημοσθένην τοῦ προτειχίσματος τῆς Σφακτηρίας, ὅτι τοῖς στρατιώταις οὕτως ἐχρήσατο εὐηκόοις, ὥστε, δι' ἀπορίαν σκευῶν, τὸν πηλὸν φέρειν ἐπὶ τῶν νώτων, ὀπίσω τὼ χεῖρε συμπλέκοντας, ἀνθρώπους οὐ πλὴν ἢ χιλίους, καὶ τούτους ἐρέτας μᾶλλον ἢ ὁπλίτας, ὑπὸ χειμῶνος ἀπειλημμένους, θριγκίον, οὐ τεῖχος κατασκευάζοντας· ὅπου δὲ ταξίαρχοι καὶ στρατηγοὶ ἀχθοφορεῖν οὐ περῃτοῦντο, πῶς ἄν τις ἀγάσαιτο πρὸς ἀξίαν, ἢ τὸν παιδεύσαντα οὕτως, ἢ τοὺς οὕτω πεπαιδευμένους;

Καὶ νῦν παρατέταται μὲν ἡ εἰρήνη διὰ πάντων σχεδὸν τῶν μεθορίων, παρατέταται δὲ ἡ τοῦ πολέμου παρασκευή. Οἵδε γὰρ βασιλεὺς ὡς ἐκεῖνοι μάλιστα ἀληθεύουσιν ὅσοι μάλιστά εἰσι πρὸς τὸν πόλεμον ηὐτρεπισμένοι. Γέμει δὲ ἡ μὲν ὄχθη φρουρίων, τὰ δὲ φρούρια στρατιωτῶν, οἱ στρατιῶται δὲ ὅπλων, τὰ δὲ ὅπλα κάλλους ἅμα καὶ ἀσφαλείας. Καὶ τρυφὴ μὲν ἐξελήλαται τῶν καταλόγων, περιουσία δὲ ἀντεισῆκται τῶν ἀναγκαίων, δι' ἣν οἱ φρουροῦντες οὐκ ἀναγκάζονται ἀντὶ τῶν βαρβάρων πολεμεῖν τοῖς ὑπηκόοις, κἀκείνων μὲν ἀπέχεσθαι διὰ τὰς σπονδάς, φέρειν δὲ καὶ ἄγειν

www.dacoromanica.ro

τοὺς γεωργοῦντας διὰ τὴν ἔνδειαν· ἀλλ' ἀντέστραπται οὐκ οἶδ' ὅπως τοῖς στρατιώταις πρὸς τὴν εἰωθεῖαν τάξιν ὁ φόβος καὶ ἡ θρασύτης. Καταφρονοῦσι μὲν γὰρ τῶν βαρβάρων, ὑπερδεδοίκασι δὲ τοὺς γεωργούς, καὶ τὸ παρ' ἐκείνων μέμψιν ὑπομεῖναι, φοβερώτερον αὐτοῖς ἢ μυριάδες Σκυθῶν ἐπιοῦσαι. Οὕτω καὶ ἔξωθεν καὶ ἔνδοθεν ἡμᾶς εἰρήνη κατέχει: τοὺς πολεμίους μὲν ὁ τῶν ὅπλων φόβος, τοὺς στρατιώτας δὲ ὁ τῶν νόμων. Διείργει δὲ Σκύθας Ῥωμαίων οὐ ποταμός, οὐ τέναγος, οὐ θριγγία· ταῦτα μὲν γὰρ ἂν τις καὶ διακόψειε, καὶ διαπλεύσειε, καὶ ὑπερβαίη· ἀλλὰ φόβος ὃν οὐδεὶς πώποτε ὑπερέβη, καταδεέστερον εἶναι πεπιστευκώς. Καὶ τρόπαιον ἔστηκε ταύτης τῆς νίκης, οὐ ἐκ λίθου πεποιημένον, οὐδὲ χαλκοῦν ἢ χρυσοῦν, πεπηγὸς ἐφ' ἑνὸς χωρίου, ἀλλ' ἅπασι μὲν βαρβάροις, ἅπασι δὲ Ῥωμαίοις ἐνδιαιτώμενον, καὶ τοῦτο ἀνέστησε ὁ βασιλεὺς οὐ πλήθει φόνων καὶ τραυμάτων, οὐδὲ σωροῖς νεκρῶν ἀδιηγήτων, ἀλλὰ μόνῃ τῇ προσεδρίᾳ καὶ τῇ καρτερίᾳ.

Ἦν τις ἐπὶ τῶν προγόνων τῶν ἡμετέρων πύκτης ἀνήρ, Μελαγκόμας ὄνομα αὐτῷ, κάλλιστός τε καὶ μέγιστος, καὶ τὴν τέχνην εὐδοκιμώτατος, οὗ καὶ τὸν Τίτον φασὶν ἐραστὴν γενέσθαι τὸν αὐτοκράτορα. Οὗτος, οὐδένα πώποτε τρώσας, οὐδὲ πατάξας, μόνῃ τῇ στάσει καὶ τῇ τῶν χειρῶν ἀνατάσει πάντας ἀπέκναιε τοὺς ἀντιπάλους· ἀπῆσαν οὖν, τῇ μὲν φειδοῖ χαίροντες, τῆς δὲ παρασκευῆς ἡττημένοι. Τοῦτο καί πρὸς τὸν βασιλέα νῦν πεπόνθασιν οἱ πολέμιοι: νενίκηνται γὰρ ἄνευ τοῦ παρατάξασθαι καὶ πεπτώκασιν ἄνευ τοῦ στῆναι. Οὐ γὰρ τοῖς σώμασιν ἥττηνται, οὐδὲ τοῖς ὅπλοις, ὑφ' ὧν καὶ οἱ βελτίους πολλάκις ἐλαττοῦνται τῶν φαυλοτέρων, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ καὶ τῇ διανοίᾳ καὶ τῷ πολὺ χείρους εἶναι πεισθῆναι. Οὔκουν περίεστιν αὐτοῖς ἢ κλέμμα στρατηγῶν αἰτιάσασθαι, ἢ ἐνέδραν, ἢ δυσχωρίαν, ἢ τὸ ἀδοκήτοις ἐπιπεσεῖν, ἃ δίδωσιν ἐλπίδα τοῖς ἡττημένοις τοῦ πάλιν ἐκ τῆς ἥσσης ἀναμαχέσασθαι. Ἀλλὰ καὶ χρόνον προσλαβόντες εἰς παρασκευήν, καὶ πόλεμον νόμισμον καὶ προφανῆ πολεμούμενοι, οὐκ ἤνεγκαν τὴν προβολὴν τοῦ βασιλέως, ἣν προβαλλόμενος ἐν τρισὶν ὅλοις ἐνιαυτοῖς, ἀπειπεῖν ἠνάγκασε τοὺς δειλαίους, ἐν οἷς, οὔτε χειμῶνος ἀντεπελθεῖν, οὔτε θέρους ἀντιστῆναι τολμήσαντες, δὶς καθ' ἕκαστον ἔτος ἡττῶντο.

Καὶ νῦν περίεστιν ἡμῖν οὐ τοὺς νεκροὺς ἀριθμεῖν, ὅσων κρείττους γεγόναμεν, ἀλλὰ τοὺς ζῶντας· οὐδὲ κεκρατηκέναι μὲν οὓς δὲ ἐκρατήσαμεν μή ἔχειν· οὕτω γίνονται κρείττους ἄνθρωποι ἀνθρώπων. Ἐκείνος δέ, ἄρκτων, καὶ συῶν, καὶ παρδάλεων, καίτοι γε ἐκείνων σπέρμα κυνηγετοῦντες ὑπολιμπάνομεν, ὁ δὲ ἐξαιρῶν παντελῶς ἀλιτήριος τῆς ἄγρας νομίζεται. εἶτα θηρίων μὲν τῶν ἀγριωτάτων, ἃ διείργει πρὸς ἡμᾶς, οὐκ Ἴστρος, οὐδὲ Ῥῆνος, ἀλλ' ἡ φύσις αὕτη, φειδὼ ποιούμετα, ὅπως ἂν τῷ γένει σώζοιτο καὶ διαμένοι, καὶ δυσχεραίνομεν ἐξῃρημένων ἐκ Λιβύης μὲν ἐλεφάντων, ἐκ Θετταλίας δὲ λεόντων, ἐκ δὲ τῶν ἑλῶν τῶν περὶ τὸν Νεῖλον τῶν ἵππων τῶν ποταμίων· ἔθνος καὶ ἀνθρώπων, καί εἰ πάνυ φαίη τις βαρβάρων, ἀλλὰ ἀνθρώπων, ἐπτηχός, ὑποκύπτον, ἐφ' ἡμῶν κεῖσθαι ὁμολογοῦν, οὐ θαυμασόμεθα τὸν μὴ παντελῶς ἐξελόντα, ἀλλὰ περιποιήσαντα καὶ φεισάμενον;

Ἀναμιμνήσκομαι δὲ ὅτι τῶν παλαιῶν αὐτοκρατόρων ὁ μὲν τις Ἀχαϊκὸς ἐπεκλήθη ὅτι τὴν Ἑλλάδα ἀνάστατον ἐποίησε, Μακεδονικὸς

www.dacoromanica.ro

δέ τις ἕτερος ὅτι τὴν Μακεδονίαν ἐρημον καὶ ἀοίκητον, Σκηπίων δὲ ὁ Μέγας ἐκεῖνος, ὁ τοῦ πάνυ Σκηπίωνος υἱϊδοῦς, τὸν Ἀφρικανὸν ἐκτήσατο ἐπώνυμον παρὰ τοῦ δήμου καὶ τῆς γερουσίας ὅτι Καρχηδόνα ἀπειποῦσαν καὶ ἀπαντελῶς ἐκτετρυχωμένην εἰς ἔδαφος κατήρξαξε καὶ ἠφάνισεν. Εἰ δὲ ἐξ ὧν ἀπώλλυον οὗτοι τὰς ἐπικλήσεις ἐκομίζοντο δικαίως, πολλῷ σὺ δικαιότερον ἂν ἐξ ὧν περιεποίησας, ὀνομάζοιο. Οὕτω γὰρ καὶ τοὺς θεοὺς οἶμαι, καλοῦμεν: τὸν μὲν Διὰ Πελασγικόν, Ἀμυκλαῖον δὲ τὸν Ἀπόλλωνα, Κυλλήνιον δὲ τὸν Ἑρμῆν, ἐξ ὧν μάλιστα ἀγαπῶσι χωρίων καὶ ἃ μάλιστα διασώζουσι. Τίνα οὖν ἐπικαλεῖσθαι μάλιστα Γοτθικὸν προσήκε ; Δι' ὃν εἰσι Γότθοι καὶ σώζονται, ἢ δι' ὃν οὐκέτ' ἂν ἦσαν, εἰ προείλετο; Πύρρος ἦν Ἠειρωτῶν βασιλεὺς, πολλὰ μὲν Μακεδόσι, πολλὰ δὲ Ἕλλησιν ἐνοχλήσας, τὰ δὲ τελευταῖα καὶ Ῥωμαίοις παρασχὼν πράγματα: οὗτος, πολλῶν κρατήσας πολλάκις, οὐδεπώποτε ἠγάπησε τὰ παρόντα, ἀλλ' ὧν οὔπω κύριος ἦν μόνα ἑώρα· συνέβη τοίνυν αὐτῷ πολέμους ἐκ πολέμων ἀλλαττομένῳ ἐν τῷ νικᾶν ἀναλωθῆναι καὶ οὐδὲν ὤνησε Κινέας πόρρωθεν αὐτοῦ τὴν ἁπληστίαν ἐπιρραπίζων, ὅτι τῶν πολλῶν καὶ ἀνηνύτων κινδύνων ἐκείνων τὸ πέρας οἰκοθέν ἐστι ὅταν εὐπραγήσῃ, οὗ καὶ νῦν ἔξεσειν οἶκοι καθημένῳ, καὶ ἣν παρέλαβεν ἀρχὴν διασώζοντι, ἀπολαύειν μετ' ἀσφαλείας.

Ἀλλ' οὐχ ἵστησι τοὺς ἀεὶ τοῦ πλείονος ὀρεγομένους πέρας οὐδέν, οὐδὲ ὅρος οὐδείς, οὐδ' ἂν πέλαγος εἴπῃς ἀτλαντικόν. Οἷς γὰρ οὐ πέπηγεν ὅρος ἐν τῇ ψυχῇ, οὐδὲ ἐν τῇ γῇ· πολεμοῦσι δέ, τὴν ἑαυτῶν ἐμπιπλάντες ἐπιθυμίαν, οὐ τοῦ κοινῇ συμφέροντος προνοούμενοι. Ἀλλ' οὐ βασιλεύς, ἀλλ' ἄχρι τούτου χαλεπὸς καὶ ἀπαραίτητος, ἄχρις ἂν τὸ κοινὸν ὕποπτον ᾖ· τούτου δὲ αὐτῷ εὖ τιθεμένου, τὰ λοιπὰ εἶναι δοκεῖ περιττὴ φιλοτιμία. Ἀλλὰ τὰ μὲν πρὸς τοὺς βαρβάρους εὖ ἔχει καὶ ἕξει· σὺ δέ μοι τὴν εἰρήνην τοῖς ὑπηκόοις ἐγκαρποποίει, καὶ ἐνεργόν, καὶ χορείτω διὰ πάσης, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τῆς ἀρχῆς. Ἄκουε γὰρ Πλάτωνος τοῦ θεσπεσίου, ὅτι μήτε Κῦρος, μήτε Δαρεῖος βασιλεὺς ἦν, πολλῷ δὲ μᾶλλον τὸν Ἀλέξανδρον οὐκ ἂν ἔφη: ἐοίκασι γὰρ ἅπαντες οὗτοι, καθάπερ σώματος, τῆς ἀρχῆς, ὅπως μὲν τὸ ἔξωθεν φανήσεται, προϊδεῖν, ὅπως δὲ καὶ ἔνδοθεν ὑγιαίνοι, μὴ φροντίσαι· καὶ δῆτα συμβέβηκεν αὐτοῖς, στρατηγοῖς μὲν γενέσθαι, βασιλεῦσι δὲ μή: ἔστι δὲ στρατηγίας μὲν ἔπαινος ἡ τῶν πολεμίων καταστροφή, βασιλείας δὲ, ἡ τῶν ὑπηκόων εὐδαιμονία.

BIBLIOTECA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE
VERIFICAT 1987
BIBLIOTECA INSTITUTULUI DE ISTORIE N. IORGA

PREȚUL 10 LEI

www.dacoromanica.ro